

doortrek en overwintering van slechtvalken in het lauwersmeer

Een verzoek tot het doorsturen van waarnemingen in het Lauwersmeer en daarbuiten in de provincie Groningen, vanaf 1969.

Nico Beemster

1. Inleiding

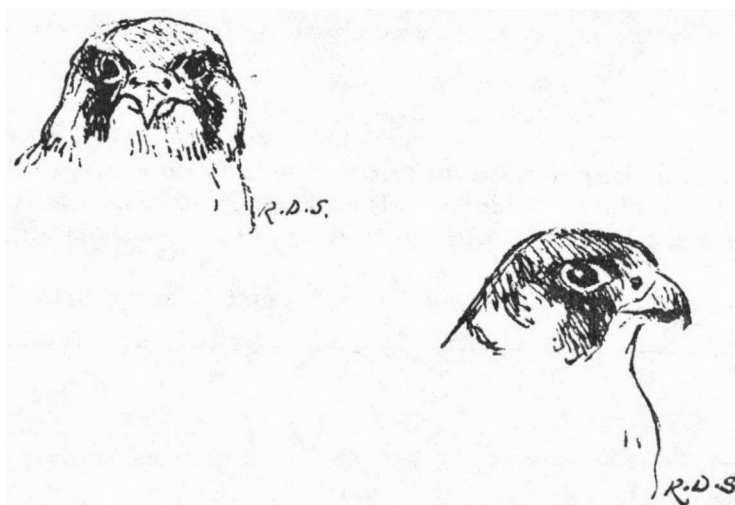
De slechtvalk (*Falco peregrinus*) is in Nederland een schaarse doortrekker en wintergast. Verder heeft de soort enkele malen in ons land gebroed (Bijlsma, 1979).

Is er in de literatuur veel geschreven over de broedperiode, daarbuiten is relatief weinig informatie bekend (Glutz von Blotzheim et al.

1971, Cramp en Simmons, 1979). Over de doortrek en overwintering in Nederland is niet veel meer geschreven dan een overzicht van het aantal waarnemingen per maand in de diverse provinciale/regionale avifauna's. Mennobart van Eerden en ondergetekende willen de doortrek en overwintering van slechtvalken in het Lauwersmeer beschrijven, waarbij de volgende aspecten aan de orde komen:

1. Hoe is het voorkomen van de slechtvalk in het Lauwersmeer, over de winter en over de periode vanaf de inpoldering in 1969? Hoe is de verdeling van adulte en onvolwassen vogels, mannetjes en vrouwtjes?
2. Hoe is het voorkomen van de slechtvalk in het Lauwersmeer ten opzichte van andere gebieden in de provincie Groningen?
3. Wat is de prooikeuze en in hoeverre is het aantal pleisterende vogels afhankelijk van het voedselaanbod?
4. Hoe groot is de homerange van de overwinterende vogels?
5. Wat is de herkomst van de doortrekkende en overwinterende vogels?

In het Lauwersmeer worden sinds de inpoldering vogeltellingen georganiseerd door de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) en de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (RIJP). Deze tellingen geven informatie over het aantal aanwezige slechtvalken en dat van hun potentiële prooivogels. Vanaf de winter 1983/84 worden gericht aanvullende waarnemingen gedaan; hierdoor is gebleken dat de Lauwersmeertellingen niet altijd een volledig beeld geven van het aantal aanwezige slechtvalken. Om deze reden worden extra waarnemingen gevraagd vanaf 1969. Tevens zijn we geïnteresseerd in waarnemingen buiten het Lauwersmeer in de provincie Groningen als vergelijkingsmateriaal. Een formulier is toegevoegd, waarop waarnemingen kunnen worden ingevuld.

Individuele herkenning van slechtvalken is bij het onderzoek van belang. Op deze manier kan het aantal pleisterende vogels preciezer worden vastgesteld. Tevens kan zo de verblijfsduur en de omvang van de homerange van individuele vogels worden bepaald. Individuele herkenning is met een vrij hoge mate van zekerheid mogelijk door (kombinaties van):

1. vaste gewoonten, bijvoorbeeld zitplaatskeuze
2. het aflezen van kleurringen
3. het verzamelen van ruiveren.

In de praktijk zullen vooral de punten 1 en 2 ons van dienst kunnen zijn.

2. Enige voorlopige gegevens

Slechtvalken zijn gedurende het winterhalfjaar slechts een klein deel van de dag actief, meestal zijn ze rustend aan te treffen. Wanneer de weersomstandigheden gunstig zijn (weinig wind, aangename temperatuur) gebeurt dat vaak op verhogingen in het landschap en is de aanwezigheid relatief eenvoudig vast te stellen, vooral als de favoriete rustplaatsen bekend zijn. Bij minder gunstige weersomstandigheden rusten slechtvalken vaak op de grond, veelal in de luwte van een of ander voorwerp en kunnen ze gemakkelijk over het hoofd worden gezien.

Het aantal pleisterende slechtvalken blijkt in de periode 1972-86 in het Lauwersmeer gestaag te zijn toegenomen (tabel 1). In de eerste jaren werden slechtvalken vooral gezien tijdens de najaarstrek (september-november), in latere jaren ook steeds meer in de andere maanden van het winterhalfjaar. Tevens is het aantal vogels dat gelijktijdig aanwezig kan zijn toegenomen.

Het voorkomen van de slechtvalk in het Lauwersmeer is de laatste drie winters, waarin aanvullende waarnemingen zijn verricht, ongeveer als volgt: worden de eerste slechtvalken soms al in augustus waargenomen, meestal is dat pas omstreeks half september het geval. Het maximum aantal vogels is meestal aanwezig omstreeks half oktober, de hoofdperiode van doortrek. Na half november lijkt de doortrek voorbij te zijn en blijven de overwintelaars over, drie tot zes vogels. In perioden met vorst verlaat het merendeel van de slechtvalken het gebied; kort na het invallen van de dooi kunnen ze echter alweer aanwezig zijn. De voorjaarstrek lijkt minder opvallend te zijn dan de najaarstrek. Waarschijnlijk vanaf half maart verlaten de eerste overwintelaars het gebied en wordt hun plaats ingenomen door steeds wisselende doortrekkers. De doortrek loopt door tot half mei.

Het ziet er naar uit dat bijna alle overwintelaars adulte vogels zijn. Onvolwassen vogels worden vooral vastgesteld in de doortrek perioden.

Tabel 1: Het maximum aantal per maand getelde slechtvalken in het Lauwersmeer, in de periode 1972-86 volgens de RIJP/RUG tellingen in het gehele gebied (/ niet geteld, - geen waarnemingen).

	sept	okt	nov	dec	jan	feb	mrt	apr	mei
72-73	/	/	-	-	1	1	-	/	-
73-74	1	-	-	-	-	-	/	-	-
74-75	-	1	1	-	-	-	/	-	-
75-76	-	-	4	-	2	-	/	-	-
76-77	1	2	1	-	2	1	-	-	/
77-78	-	6	-	1	1	-	-	1	/
78-79	/	/	2	1	-	-	1	/	/
79-80	-	1	1	-	-	3	-	/	/
80-81	3	3	3	1	1	-	2	-	/
81-82	1	3	-	-	-	1	1	1	/
82-83	1	5	1	1	-	3	-	1	-
83-84	1	3	1	1	1	2	2	1	-
84-85	3	6	3	5	1	4	4	2	/
85-86	4	6	6	5	3	3			
totaal	15	36	23	15	12	17	(10)	(6)	
aantal jaren	8	10	10	7	8	8	(5)	(5)	

In de afgelopen jaren werden heel wat prooiresten van slechtvalken verzameld. Belangrijke prooivogels lijken te zijn diverse soorten eenden (vooral wintertaling, in mindere mate smient) en steltlopers.

Volgens ringgegevens zou het merendeel van de in Nederland waargenomen slechtvalken afkomstig zijn uit Skandinavië. Een gering deel van de vogels zou afkomstig zijn uit West- en Oostduitsland en mogelijk Polen en de USSR (Glutz von Blotzheim et al. 1979, Cramp en Simmons, 1979). In veel omringende landen worden tegenwoordig slechtvalken gekleurnd; een aanzienlijk deel van de in Nederland overwinterende vogels zou van een kleurring voorzien moeten zijn (Lindberg, 1985). In het Lauwersmeer zijn tot nu toe naar mijn weten van vier slechtvalken de kleurringen afgelezen. Een in maart 1983

afgelezen vogel was waarschijnlijk afkomstig uit het zuiden van Zweden. Van de andere vogels waarvan de kleurringen werden afgelezen is het nog niet duidelijk waar ze werden geringd. Een adult mannetje werd in de winter 1984/85 driemaal afgelezen.

Een ander manier om de herkomst van individuele vogels vast te stellen is mogelijk het verzamelen van ruiveren. Omdat noordelijke broedvogels later broeden, ruien zij ook later dan meer zuidelijke broedvogels. Dit heeft tot gevolg dat zij de rui in het overwinteringsgebied later eindigen (Glutz von Blotzheim et al. 1971). In het najaar van 1984 en 1985 werden op diverse plaatsen in het Lauwersmeer ruiveren verzameld. Ook de lengte van de verschillende slagpennen geven mogelijk een aanwijzing over de herkomst van de betreffende vogels; de afmetingen van slechtvalken worden naar het noorden toe groter (Glutz von Blotzheim et al. 1971).

Extreem grote slechtvalken (adulte vogels!) zijn waargenomen in de periode eind april-half mei. Gezien de tijd van het jaar moeten dit

zeer noordelijke broedvogels zijn, mogelijk zelfs van de ondersoort *F.p. fallidus*, die nog nooit met zekerheid in Nederland is vastgesteld (Glutz von Blotzheim et al. 1971).

In de winter van 1984/85 en 1985/86 werd van een mannetje en een vrouwtje (beide winters dezelfde vogels?) vastgesteld dat ze gepaard overwinterden. Normaal zijn overwinterende slechtvalken nogal agressief tegen elkaar; in dit geval zochten de vogels vaak elkaars nabijheid op. Meestal waren beide slechtvalken een groot deel van de dag rustend aan te treffen op korte afstand van elkaar. Het lijkt aanneemelijk dat het hier om een broedpaar gaat. Wanneer slechtvalken nabij de broedplaats overwinteren gebeurt dat vaak min of meer gepaard; buiten het broedgebied is dat slechts enkele malen vastgesteld (Cramp en Simmons, 1979). Half oktober 1984 werd vastgesteld dat beide vogels drie andere slechtvalken, waarschijnlijk doortrekkers, verjoegen. Begin maart 1985 werd waargenomen dat het mannetje, vergezeld door het vrouwtje, een kramsvogel sloeg. Vervolgens verdwenen beide vogels in de mist, zodat de afloop onbekend bleef. Wel werd een geluid gehoord (sié-riek-riek-riek) dat nooit eerder was vastgesteld, anders dan de meestal te beluisteren roep, wanneer vogels opgewonden zijn (herhaald tièh). Mogelijk was hier sprake van een begin van balts (cf. Glutz von Blotzheim et al. 1971, Cramp en Simmons, 1979).

3. Hoe het formulier in te vullen.

Gevraagd wordt het bijgevoegde formulier zo volledig mogelijk in te vullen; meer formulieren worden op aanvraag toegezonden. Wanneer bepaalde zaken niet zeker zijn, moet dat duidelijk worden aangegeven. Zijn er in het Lauwersmeer meerdere waarnemingen op één en dezelfde plaats gedaan, dan kan met één nummer op de kaart worden volstaan. Verplaatsingen kunnen ook op de kaart worden aangegeven. Van waarnemingen buiten het Lauwersmeer wordt gevraagd de plaats zo precies mogelijk te omschrijven.

4. Literatuur

Bijlsma, R. 1979. Slechtvalk. In: Teixeira, R (ed), Atlas van de Nederlandse Broedvogels. 's-Graveland. p.107.

Cramps, S en K.E.L. Simmons(eds.) 1979. The birds of the Western Palearctic, Vol. II. Oxford.

Glutz von Blotzheim, U.N., K.M. Bauer en E. Bezzel 1971. Handbüch der Vögel Mitteleuropas. Band 4, Falconiformes Frankfurt am Main.

Lindberg, P. 1985. Colour-ringing of Fennoscandian Peregrines. In: Conservation Studies on Raptors. I.C.B.P. Technical publications no.5, p. 395-399.

Adressen

Nico Beemster,
Markstraat 7A,
9712 PA Groningen.
Tel. 050-122976 (weekend).

Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders,
Postbus 600,
8200 AP Lelystad, kamer 066.
Tel. 03200-92179 (door de week).

